

Bir Teftiş Raporunun Söyledikleri ve Söylemedikleri: “Kastamonu Valisi Mehmet Reşit Paşa’nın 15 Temmuz 1914 Tarihli Teftiş Raporuna Dair”

Erol KARCI

Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

E-Mail: ekarci06@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3326-4283

Arařtırma Makalesi / Research Article

Geliř Tarihi / Received: 10.01.2020 Kabul Tarihi / Accepted: 29.03.2020

ÖZ

KARCI, Erol, **Bir Teftiş Raporunun Söyledikleri ve Söylemedikleri: “Kastamonu Valisi Mehmet Reşit Paşa’nın 15 Temmuz 1914 Tarihli Teftiş Raporuna Dair”**, CTAD, Yıl 16, Sayı 31 (Bahar 2020), s. 147-171.

Son dönem Osmanlı bürokrasisinin tanınmış şahsiyetlerinden olan Mehmet Reşit Paşa, Osmanlı eğitim camiasında idareci ve muallim olarak uzun yıllar görev yapmıştır. Bu görevlerindeki başarıları nedeniyle 1906 yılında Serez Sancağı Mutasarrıflığına tayin edilmiş ve böylece mülki amirlik dönemi başlamıştır. Mehmet Reşit Paşa, II. Meşrutiyet’in ilanından sonra sırasıyla Edirne, Cezayir-i Bahr-ı Sefid, Manastır ve Ankara valiliklerinde bulunmuş ve 14 Mayıs 1913’te Kastamonu Valiliğine tayin edilmiştir. Bu görevini azledildiği 25 Ağustos 1915’e kadar devam ettirmiştir. 1916 seçimlerinde Ergani mebusu olarak Meclis-i Mebusana giren Mehmet Reşit Paşa, 13 Mayıs 1919’da Sivas

Valiliği'ne atanmıştır. Bu görevi sırasında Mustafa Kemal Paşa'ya destek vermiş ve Millî Mücadele yıllarında Ankara hükûmetinin mebusu ve valisi olarak görev yapmıştır. Çalışmamızın merkezinde Mehmet Reşit Paşa'nın, Kastamonu Valisi olarak görev yaptığı dönemdeki teftiş gezilerinden birine ait olan rapor bulunmaktadır. 15 Temmuz 1914 tarihli olup Taşköprü, İnebolu ve Araç kazaları ile Devrekâni nahiyelerini kapsayan bu rapor bölgenin I. Dünya Savaşına nasıl bir durumda girdiğini göstermektedir. Çalışmamızda kullandığımız yöntem sadece raporda yazılı olan bilgileri vermek değildir. Raporda adı geçen bazı yerel idarecilerin, kurumların ve icraatların raporun kaleme alındığı tarihten önceki ve sonraki durumlarına dair tespitlerde de bulunarak şahısların, kurumların ve olayların zaman içerisindeki gelişimleri ve değişimleri de ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu sayede raporun bize söylediği şeylerin yanı sıra söylemediği bazı şeyleri de tespit etmeye çalıştık. Çalışmamızın temel kaynağı Osmanlı Arşivinin çeşitli tasniflerinden temin ettiğimiz belgelerdir. Bununla birlikte döneme ait bazı gazete ve mecmualar ile konumuza ilişkin telif eserlerden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu, Mehmet Reşit Paşa, Teftiş, Rapor, I. Dünya Savaşı.

ABSTRACT

KARCI, Erol, **What an Inspection Report Do and Do Not Say: “On the Inspection Report of Mehmet Reşit Pasha, the Kastamonu Governor, dated July 15, 1914”**, CTAD, Year 16, Issue 31 (Spring 2020), pp. 147-171.

Mehmet Reşit Pasha, a prominent figure of the late Ottoman bureaucracy, performed service as an administrator and teacher in Ottoman education circles for long years. Due to his successes in these duties, he had been appointed to Serez Sanjak's Lieutenant Governor in 1906, and thus his civilian authority period had started. Mehmet Resit Pasha had performed Edirne, Cezayir-I Bahr-I Sefid, Monastery, and Ankara governorships after the proclamation of the 2nd Constitutional Monarchy, and had been appointed to Kastamonu Governorship on May 14, 1913. He had continued his duty until August 25, 1915, on which he had been dismissed. Mehmet Resit Pasha, who entered into Chamber of Deputies as Ergani deputy in 1916 elections, had been appointed to Sivas Governorship on May 13, 1919. He had given support to Mustafa Kemal Pasha during this duty and performed service as deputy and governor of the Ankara government in National Struggle years. A report, belonging to one of the audit trips, during which he had performed duty as Kastamonu Governor, find in the center of our study. This report, on which date is July 15, 1914 and covers Taskopru, Inebolu and Arac districts, and Devrekani township, shows under which condition the region went to World War I. Our study's method is not only giving the information written on the report, but

also determining the conditions of some local administrators, institutions, and operations mentioned in the report before and after the date when the report was written. It had also tried to reveal developments and changes of the persons, institutions, and events over time. By this means, we tried to determine what the report said as well as what it did not say. Our study's primary resource is the documents that we procured from several classifications of the Ottoman Archive. In addition, some newspapers and journals belonging to the period and copyright works regarding our subject are made use of.

Keywords: Kastamonu, Mehmet Resit Pasha, Audit, Report, World War I

Giriş

Son dönem Osmanlı bürokrasisinin tanınmış şahsiyetlerinden olan (Mektûbizâde) Mehmet Reşit Paşa, Mahkeme-i Temyiz (Yargıtay) Ceza Dairesi üyelerinden Kadıasker İzzet Molla ile Dürriye Hanım'ın oğludur. 1868'de babasının memuriyet yaptığı Şam'da doğmuştur. İstanbul Nûr-ı Osmaniye İbtidai Mektebinde ilk, Soğukçeşme Rüşdiyesinde orta, Mülkiye'nin idadi kısmında ise lise öğrenimini tamamlamıştır. 1888 yılı Ekim ayında Mülkiyenin yüksek kısmından iyi derece ile mezun olmuştur.¹ Mezun olduktan sonra bir süre Fransızca özel ders almıştır. İlk olarak bir buçuk sene kadar Şura-yı Devlet Muhâkemât Dairesi Mülazımlığına tayin edilmiştir.² Daha sonra Maarife geçmiş ve 19 Temmuz 1890'da Serez İdadisi Müdürlüğü ile Fransızca, Coğrafya, İlm-i Servet (İktisat), Malumat-ı Fenniye (Fen Bilgisi), Usûl-i Defteri (Muhasebe) ve İnşa (Kompozisyon) muallimliklerine tayin edilmiştir. 1894 yılı Ekim ayında Selanik İdadisi Müdürlüğü ile Hikmet-i Tabiiyye (Fizik) ve Kimya muallimliklerine atanmıştır. 1895 yılı Mayıs ayında Trabzon Vilayeti Maarif Müdürlüğü ile Trabzon İdadisi Ahlak, Edebiyat ve Usûl-i Defteri muallimliklerine tayin edilmiştir. 1896 yılı Kasım ayında Selanik Vilayeti Maarif Müdürlüğü ile Selanik Merkez İdadisi Kimya muallimliğine atanmıştır. 1906 yılı Eylül'ünde başarılı hizmetleri göz önüne alınarak Serez Sancağı Mutasarrıflığına tayin edilmiştir. Bu görevdeyken 1907 yılında "Paşa"lık payesini almıştır. II. Meşrutiyet'in ilanına rastlayan günlerde Serez'de bulunan Mehmet Reşit Paşa, Selanik'te görev yaptığı sırada İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmış ve Cemiyetin faaliyetlerinde fiilen rol almıştır.³

¹ Ali Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, C. III, Ankara, 1968-1969, s. 315.

² T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, *Dâbîliye, Sicill-i Ahval Komisyonu Defterleri*, BOA. DH. SAİD. d. , 112/297, 12 Nisan 1869/ 29 Zilhicce 1285.

³ Çankaya, *age.* , C. III, s. 315.

II. Meşrutiyet'in ilanı için Yıldız Sarayı'na çekilen telgraflardan biri ve kabul gördüğü üzere ilki Serez halkı tarafından Mehmet Reşit Paşa'nın imzasıyla çekilmiştir.⁴ Paşa, 20 Temmuz 1908 tarihli telgrafında "24 saat zarfında Meşrutiyet ilan edilmediği ve Kanun-ı Esâsi (anayasa) mer'iyete (yürürlüğe) sokulmadığı takdirde Serez Sancağının Veliabt Reşad Efendiye biat edeceğini..." II. Abdülhamit'e bildirmiştir. II. Meşrutiyetin ilanı sonrasında valiliğe terfi ettirilen Mehmet Reşit Paşa, sırasıyla Edirne, Cezayir-i Bahr-ı Sefid, Manastır ve Ankara valiliklerinde bulunmuş⁵ 14 Mayıs 1913'te ise Kastamonu Valiliğine tayin edilmiştir. 10 Haziran 1913'te Kastamonu'ya gelen Mehmet Reşit Paşa⁶ halka hitaben yaptığı konuşmada söze değil icraata bakılacağını söylemiştir. Ayrıca vatandaşların hükümet kapısında saatlerce bekletilmemesini, işlerin dakikası dakikasına yapılmasını istemiş ve bu hususların takipçisi olacağını da ifade etmiştir.⁷ Adil ve itidal sahibi bir kişi olarak nitelendirilen Mehmet Reşit Paşa'nın Kastamonu Valiliği,⁸ görevinden azledildiği 25 Ağustos 1915 tarihine kadar devam etmiştir.⁹ Mehmet Reşit Paşa, görevde bulunduğu süre içerisinde vilayetin refah seviyesini yükseltmeyi amaçlayan çalışmalar yapmıştır.¹⁰ Bu amaçla tarım ve hayvancılığın

⁴ Filiz Gemici-Enis Şahin, "Millî Mücadele'de Bir Vali: Sivas Valisi Mehmet Reşit Paşa (1868-1924)", *Akademik İncelemeler*, C. 2, S. 2, Y. 2007, s. 4.

⁵ Çankaya, *age.*, C. III, s. 315.

⁶ Gemici-Şahin, *agm.*, s. 7.

⁷ Mustafa Eski, *Kastamonu Valileri 1838-2000*, Ankara, 2000, s. 87.

⁸ Eski, *age.*, s. 88.

⁹ Tehcir meselesi, Mehmet Reşit Paşa'nın Kastamonu Valiliğinin sona ermesine neden olan en önemli olaydır. Tehcirin, Kastamonu ve çevresinde uygulanmasının gereksiz olduğunu düşünen Mehmet Reşit Paşa, verilen emri yerine getirmediği gerekçesi ile 25 Ağustos 1915'te hükümet tarafından azledilmiştir. Bkz. Gemici-Şahin, *agm.*, s. 7; Mehmet Reşit Paşa, azledilmesinden sonra Ağustos 1916 seçimleriyle Ergani mebusu olarak Meclis-i Mebusana girmiştir. Meclisin feshedilmesinden sonra ise 13 Mayıs 1919'da Sivas Valiliğine atanmıştır. Millî Mücadelenin en önemli olaylarından biri olan Sivas Kongresi sırasında Sivas Valisi olarak görev yapan Mehmet Reşit Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile sürekli temas halinde olmuş ve ondan aldığı direktifleri uygulamıştır. Bunun üzerine İstanbul hükümeti tarafından 28 Ağustos 1919'da Sivas Valiliğinden azledilmiştir. 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgali ve Meclisin dağıtılmasından sonra Kozan Sancağı mebusu olarak TBMM'ye girmiştir. 7 Ekim 1920'de ise mebusluk görevinden istifa etmiştir. Sağlık durumunun giderek bozulması üzerine TBMM hükümeti Dâhiliye Vekâletine müracaat ederek 18 Ekim 1920'de Hatibzade Cemal Bey ile becayiş ederek yeniden Kastamonu Valiliğine atanmıştır. 1 Eylül 1921'de emekli olmuştur. 31 yıl 20 günlük devlet hizmetinden sonra emekli olarak İnebolu'da yaşamaya başlayan Mehmet Reşit Paşa, Millî Mücadelenin kazanılmasından sonra Aralık 1922'de İstanbul'a gelmiştir. 14 Nisan 1924'te vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çankaya, *age.*, C. III, s. 315-325.

¹⁰ Burak Kocaoğlu, *İl Genel Meclis Tutanaklarına Göre 1913-1914 Yıllarında Kastamonu*, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danişman: Mehmet Serhat Yılmaz, Kastamonu, 2011, s. 15.

gelişmesi için girişimlerde bulunmuş, ziraat ve fen memurları getirtmiştir.¹¹ Zaman zaman vilayet dâhilinde teftiş gezilerine çıkarak, memleketin problemlerini yerinde tespit etmiş ve bunlara çözümler aramıştır. Bu teftiş gezilerinden biri 22 Eylül 1913'de başlayan ve 1 ay süren Daday, Araç, Devrekâni, Safranbolu, Çerkeş, Çankırı, Tosya, Taşköprü, Boyabat ve Sinop gezisidir.¹²

Çalışmamızın dayandığı teftiş raporunun ortaya çıkmasını sağlayan geziyse 1914 yılında yapılmıştır. Mehmet Reşit Paşa, 14 Haziran 1914 tarihli telgrafında 15 Haziran'dan itibaren Taşköprü, İnebolu ve Araç kazaları ile Devrekâni nahiyelerini teftişe çıkacağını Dâhiliye Nezaretine bildirmiştir.¹³ 1 Temmuz 1914 tarihli telgrafında ise teftişin tamamlanarak Vilayet merkezine dönüldüğünü haber vermiştir.¹⁴ Dâhiliye Nezareti, cevabi yazısında teftişin neticelerini bildiren raporun hazırlanarak bir an önce gönderilmesini istemiştir.¹⁵

15 Temmuz 1914 tarihli teftiş raporunu merkeze alan bu çalışma Taşköprü, İnebolu ve Araç kazaları ile Devrekâni nahiyesinin, I. Dünya Savaşına genel olarak nasıl bir durumda girdiklerini göstereceği gibi savaş yıllarında bu bölgelerde meydana gelen bazı olaylar hakkında da bilgiler verecektir. Ayrıca rapordaki bazı bilgilerin farklı kaynaklardaki bilgilerle karşılaştırılması da kişilerin, olayların ve kurumların zaman içerisindeki değişim ve gelişimleri ile raporda belirtilen niteliklerinden farklı niteliklere de sahip olabileceklerini gösterecektir.

Mehmet Reşit Paşa'nın Teftiş Raporu

Taşköprü Kazası

Mehmet Reşit Paşa, teftiş için 15 Haziran 1914'de vilayet merkezinden hareket etmiş ve aynı günün akşamı Taşköprü kazasına ulaşmıştır. Mehmet Reşit Paşa'nın raporunda ilk olarak Taşköprü kazasının mevkiine, bayındırlık durumuna ve kazadaki kamu binalarına değinilmiştir.¹⁶ Buna göre kaza merkezi vilayet merkezinin yaklaşık 6 saat doğusundadır. Bin haneye sahip olan kaza, iyi imar edilmiştir. 45 kilometrelik bir şose ile vilayet merkezine bağlanmaktadır. Daha önce halkın yardımları ile inşa edilen yeterli büyüklükte bir hükûmet konağına sahiptir. Kazada hapisane olmadığı için hükûmet konağının alt

¹¹ Gemici-Şahin, agm., s. 7.

¹² Kocaoğlu, *agt.*, s. 15; Arşivde yapmış olduğumuz taramalarda ne yazık ki bu teftişe dair bir rapora rastlayamadık.

¹³ BOA, *Dâhiliye Nezareti, İdari Kısım Belgeleri, DH. İD.*, 80/23, 14 Haziran 1914/20 Recep 1332.

¹⁴ BOA, *DH. İD.* 80/23, 1 Temmuz 1914/7 Şaban 1332.

¹⁵ BOA, *DH. İD.* 80/23, 6 Temmuz 1914/12 Şaban 1332.

¹⁶ BOA, *Dâhiliye Nezareti, Mebânî-i Emîriye-Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı (DH. MB. HPS.)* 44/20, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332.

katında havadan ve ışıktan mahrum bir iki oda hapisane olarak kullanılmaktadır. Jandarma koğuşu da aynı yerde ve durumdadır. Bunların yeniden inşa edilebilmeleri için keşifler yapılmış ve tahsisat talebinde bulunulmuştur. Ancak tahsisat gönderilmediğinden bir şey yapılamamıştır. Mehmet Reşit Paşa, hiç olmazsa hapisane için tahsisat gönderilirse yeniden keşif yapılarak maliyetinin çıkarılacağını belirtmiştir. Asker alma şubesi, redif deposu ve hapisane olarak kullanılan kârgir ve sağlam binalar ise kasabanın güzel bir mevkiindedir. Bu binalar halkın yardımları ile inşa edilmiştir. Yapılan düzenlemelerde Taşköprü'nün alay merkezi olması kararlaştırıldığından askeri binaların inşası için yardım toplanmasına da devam edilmektedir. Yakın bir tarihte askeri binaların inşaatlarına başlanacağı da raporda belirtilmiştir.¹⁷

1914 yılı Haziran ayı itibariyle Taşköprü kazasındaki kolluk kuvvetlerinin sayısına ve kazanın asayiş durumuna da değinilmiştir. Buna göre Taşköprü kazası, 152 köye ve 50,411 kişilik bir nüfusa sahiptir. Bu önemli nüfusa rağmen kazada sadece 24 piyade ve 9 süvariden oluşan 33 kişilik bir jandarma kuvveti bulunmaktadır. Ayrıca kaza merkezinde üç adet de polis memuru vardır. Kolluk kuvvetlerinin sayısındaki azlığa rağmen kazada eşkiyalık yoktur ve asayiş yerindedir. Kazadaki suçlar hırsızlık, kız kaçırma ve tartışma yüzünden adam yaralama gibi adi vakalardır. Kazada, 1914 yılı Mart ayından Mayıs ayının sonuna kadar suç işleyen 604 kişiden 247'si tutuklanmıştır. Geri kalan suçluların ele geçirilmesi için de ilgili memurlar uyarılmıştır. Mehmet Reşit Paşa'ya göre kazadaki hükûmet işleri günü gününe ve gerektiği şekilde yerine getirilmemektedir. Ancak mevcut imkânlar nispetinde hükûmet işlerinin yapılmasındaki sürat ve düzen memnuniyet vericidir.¹⁸

Mehmet Reşit Paşa, Taşköprü kazasının mülki amirlerine dair değerlendirmelerde yapmıştır. Buna göre kaza kaymakamı Şükrü Efendi, Mekteb-i Mülkiye'den mezun, çalışkan bir memurdur. Bu vazifesinden önce Çerkeş kaymakamlığı görevinde bulunmuştur¹⁹. 1916 yılına ait bir belge kaymakam olarak görevine devam eden Şükrü Efendi ile bazı memurların bir suçlama ile karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir. 23 Ocak 1916 tarihli Şura-yı Devlet mazbatasına göre Taşköprü kazası kaymakamı Şükrü Efendi ile hapisane gardiyanı Ahmet Fehmi Bey, jandarma kumandanı İbrahim Hakkı Bey ve karakol kumandanı Kazım Bey hakkında Vilayet İdare Meclisi tarafından mahkemeyi engelleme kararı verilmiştir. Bu karar, 17 Mayıs 1915'te Şura-yı Devlete gönderilmiştir. Mülkiye ve Maarif Dairesinde incelenen konu daha önce asayişin yerinde olduğunu belirttiğimiz Taşköprü ve çevresinde savaş yıllarında

¹⁷ Aynı yer.

¹⁸ Aynı yer.

¹⁹ Aynı yer.

eşkıyalık hadiselerinin görüldüğünü göstermektedir. Belgeye göre Taşköprü ve çevresinde eşkıyalık yapan Çiki Hüseyin isimli şahıs, jandarma takibi sırasında ölü olarak ele geçirilmiştir. Bununla birlikte aynı takip sırasında yakalanan Sarı Kavaklı Süleyman ise birkaç gün sonra serbest bırakılmıştır. Süleyman'ın adli makamlara teslim edilmeyerek serbest bırakılması, Şükrü Efendi ve diğer memurların suçlanmasına neden olmuştur. Ancak yapılan tahkikat sonucunda sanıkların suçsuz oldukları anlaşılmıştır.²⁰

Mehmet Reşit Paşa, Taşköprü'deki devlet dairelerinde işlerin hızlı ve düzenli bir şekilde yürütüldüğünü, Kaza İdare Meclisinin de düzenli şekilde toplandığını belirtmektedir.²¹ Ancak incelediğimiz bir belge Kaza İdare Meclisinin, 3 Eylül 1914'te Kastamonu Vilayeti Mülkiye Müfettişliği tarafından da teftiş edildiğini göstermektedir. Bu teftişe dair rapor Kastamonu ve Bolu Mülkiye Müfettişi Naci Bey tarafından hazırlanmıştır. Bu raporda, Kaza İdare Meclisinin işleyişine dair Mehmet Reşit Paşa'nın raporunda görmediğimiz bazı sıkıntılara yer verilmektedir. Bu sıkıntılar merkezden gönderilen emirlerin düzenli şekilde saklanmaması, Meclise havale edilen konuların karara bağlanmaması ve çeşitli konulara ait 176 adet dosya hakkında 3 aydan beri karar verilmemesi şeklinde özetlenebilir.²² Naci Bey'in raporu üzerine Dâhiliye Nezareti, gönderilen emirlerin düzenli şekilde saklanması için tahrirat kâtibinin, Meclise havale edilen dosyaların süratle neticelendirilmesi için de kaymakamlığın uyarılmasını istemiştir.²³

Mehmet Reşit Paşa, Taşköprü'de adli teşkilatın kurulmuş olduğunu ve mahkemenin kanunlar dairesinde görevini yaptığını belirttiği gibi adaletin sağlanması noktasında şahit olduğu olumsuz bir duruma da yer vermiştir. Bu durum kaza hapishanesinin teftişi sırasında bir-iki kişinin bir buçuk aydır hükümsüz şekilde tutuklu bulunmasıdır. Bu durumundan rahatsız olan Paşa, bu şahısların soruşturmalarının hızlıca tamamlanması için yetkililere uyarıda bulunmuştur.²⁴

Raporda, Taşköprü belediyesinin ekonomik durumuna da değinilmiştir. Buna göre belediyenin gelirleri Germeç Pazarı'nın vergileriyle birlikte 250.000 kuruş civarındadır. Belediye hizmetleri düzenli bir şekilde yapılmaktadır. Belediyenin tabibi, aşı memuru, eczanesi, hizmetlileri ve itfaiye araçları vardır. Kazada aydınlatma ve temizlik işlerine özen gösterilmektedir. 1914 yılında

²⁰ BOA, Şura-yı Devlet, ŞD. 1697/23, 23 Ocak 1916/17 Rebülevvel 1334.

²¹ BOA. DH. MB. HPS. 44/20, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332.

²² BOA. DH. İD. 185-2/14, 3 Ekim 1914/13 Zilkade 1332.

²³ BOA. DH. İD. 185-2/14, 1 Ekim 1914/11 Zilkade 1332.

²⁴ BOA. DH. MB. HPS. 44/20, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332.

fenerlerin sayısı arttırılmıştır. Kazanın çarşısı oldukça düzenlidir. Çarşıdaki dükkânlar birbirlerine paraleldir ve dikine caddeler üzerine inşa olunmuşlardır.²⁵

Mehmet Reşit Paşa, belediye hizmetlerine yönelik herhangi bir olumsuzluktan bahsetmemekle birlikte teftişin hemen sonrasına ait olan 22 Eylül 1914 tarihli bir belge kaza belediyesinde görevli tabibin faaliyetlerine dair bilgiler vermektedir. Kastamonu Mülkiye Müfettişliğinin raporuna dayanan bu bilgilerden ilki görevini yerine getirme konusunda özverili şekilde çalışan belediye tabibinin kazanın sağlık durumuna dair vermiş olduğu raporların bazı kişiler tarafından “tesirsiz” bırakıldığıdır. Bu durum belediye tabibiyle idareci veya eşraftan bazı kişiler arasında anlaşmazlık olduğunu göstermektedir. Bu durumu önemseyen Dâhiliye Nezareti, tabibin vereceği raporların dikkate alınması konusunda uyarıda bulunmuştur. Belediye tabibi hakkındaki diğer bir bilgi ise tabibin kendi muayenehanesinde ilaç sattığı iddiasıdır. Belediye tabibi savunmasında bu iddiaya açıklık getirmiş ve ilaç satışının kazadaki eczanenin kapalı olduğu dönemde yapıldığını belirtmiştir. Dâhiliye Nezareti, bu konunun da Sıhhiye Müdüriyeti tarafından değerlendirilmesini istemiştir.²⁶

Raporda, Taşköprü kazasındaki eğitim kurumlarına da değinilmiştir. Buna göre kaza merkezinde bir zükur (erkek) rüşdiyesi (ortaokulu) ile bir zükur numune ibtidaisi (ilkokul) bulunmaktadır. Mektepleri ziyaret eden Mehmet Reşit Paşa, öğrencilerin bilgi birikimlerinin memnuniyet verecek derecede olduğunu görmüştür. Kazadaki eğitim kurumlarından rüşdiye mektebinin binasının harap bir halde olduğunu da tespit etmiştir. Rüşdiye mektebinin, Meclis-i Umumi ve Vilayet Encümeni tarafından yeniden inşa edilmesi planlandığından mevcut binanın satılıp, kalan meblağın da yardımlarla temin edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca ibtidâi mektebi ile rüşdiyenin birleştirilmesine ve yeni mektebin inşaatına başlanmasına da karar verilmiştir.²⁷

Mehmet Reşit Paşa'nın, temas ettiği konulardan bazılarının gelişimini teftiş gezisinden yaklaşık 6 ay sonra, 13 Ocak 1915'te Vilayet Umumi Meclisinde yaptığı konuşmada bulmaktayız. Paşa, konuşmasında inşa edilmesi düşünülen rüşdiye mektebi ile raporda belirtilmeyen telgrafhane inşaatına değinmiştir. Buna göre rüşdiye mektebi ile yanında yer alan ve telgrafhane olarak kullanılan bina oldukça harap ve iskâna elverişsizdir. Bu nedenle bağışlanacak arsalar üzerine bir mektep, bir de telgrafhane inşası için 1913'te karar alınmış ve 1914'te inşa edilmeleri planlanmıştır. Ancak telgrafhane inşaatı için Posta ve Telgraf Nezaretinden talep edilen 20.000 kuruş gönderilmemiş ve bu teşebbüs sonuçsuz kalmıştır. Rüşdiye mektebinin inşaatı için ise kazanın uygun bir

²⁵ BOA. DH. MB. HPS. 44/20, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332.

²⁶ BOA. DH. İD. 174/24, 22 Eylül 1914/2 Zilkade 1332.

²⁷ BOA. DH. MB. HPS. 44/20, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332.

noktasında büyük bir arsa bağışlanmıştır. Mektep binasının temelleri kazılmış, taşları taşınmıştır. İnşaat çalışmalarına ilkbaharda başlanacağı ümit edilmektedir.²⁸

Arşivdeki taramamızda mektep inşaatının akıbeti hakkında bir bilgiye rastlayamadık. Ancak Köroğlu gazetesinde²⁹ çıkan 3 Haziran 1915 tarihli bir haber bu inşaat için çalışmaların devam ettiğini göstermektedir. Haberde, Maarif Nezaretinin çizdiği plana uygun olarak, mahalli gelirler ve halkın yardımlarıyla iki katlı ve altı derslikli bir ibtidaî mektebinin inşaatına başlandığı ve mektebin inşa edilmesinde Kaymakam Şükrü Bey'in önemli katkılarının olduğu belirtilmektedir. Bu haberde mektebin ibtidaî mektebi olduğu belirtilmiştir. Ancak yukarıda ifade ettiğimiz gibi ibtidaî mektebiyle rüşdiyenin birleştirilmesine karar verilmişti. Bu nedenle söz konusu inşaatın farklı bir inşaat olmadığı kanaatindeyiz.³⁰

Raporda, kazadaki bayındırlık işlerine de değinilmiştir. Buna göre Taşköprü, coğrafi konumu nedeniyle Kastamonu, Boyabat ve Ayancık ile birinci dereceden, Tosya ile de ikinci dereceden ticari faaliyetlerde bulunduğu için bu kazalara ulaşımı önemlidir. 45 km'lik Kastamonu-Taşköprü yolu 1914'te tamamlanmıştır. Ancak şiddetli yağmurlardan dolayı yolun iki tarafındaki hendekler dolmuş ve taşan sular yolun bazı bölümlerine zarar vermiştir. Bu nedenle tamirat çalışmalarına başlanmıştır. Taşköprü-Boyabat yolunun ise bir kısmı inşa edilmiştir.³¹

Mehmet Reşit Paşa, Vilayet Umumi Meclisindeki konuşmasında Taşköprü-Boyabat yolundaki çalışmanın detayları hakkında da bilgi vermiştir. Buna göre Taşköprü-Boyabat yolu için bütçede bulunan 296.269 kuruştan 95.307 kuruş harcanarak 500 m. uzunluğunda yumuşak kaya hafriyatı çıkarılmıştır. Ayrıca yapılan düzeltme çalışmaları sayesinde 600 m. uzunluğundaki şosenin yapımı da tamamlanmıştır.³²

Mehmet Reşit Paşa, bu yolun yapımı sırasında karşılaşılan sıkıntılara da değinmiştir. Bu sıkıntıların temel nedeni seferberliğin ilan edilmesidir. Seferberliğin ilanı sonrasında amele ve usta tedarikinin zorlaşması ve bunların kullandıkları aletlere amele taburları için hükûmet tarafından el konulması

²⁸ *Dâbîliye Nezâreti, Umur-ı Maballîye-i Vilâyat Mecmua-ı Seneviyesi*, C. II, Dersaadet, 1330, s. 60.

²⁹ Köroğlu gazetesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kastamonu Vilayetindeki yayın organıdır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fikirlerini yaymak amacıyla 17 Aralık 1908'de yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin müdürlüğünü Fazlîzâde Mehmet Bey üstlenmiştir. Kastamonu'da yayın hayatına başlayan ilk özel gazetedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Serhat Yılmaz, *II. Meşrutiyet Devri Kastamonu Basın Tarihi (1908-1918)*, Berikan Yayınları, Ankara, 2008, s. 37-38.

³⁰ *Köroğlu*, 3 Haziran 1915/20 Recep 1333, Nu. 313, s. 1.

³¹ *BOA. DH. MB. HPS*. 44/20, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332.

³² *Dâbîliye Nezâreti, Umur-ı Maballîye-i Vilâyat Mecmua-ı Seneviyesi*, C. II, s. 54-55.

müteahhitleri sıkıntıya sokmuştur. Müteahhitlerin müracaatı üzerine Vilayet Encümeni tarafından ihaleleri feshedilmiştir. 1914 bütçesinde Taşköprü-Boyabat yolundaki çalışmalar ile Taşköprü'deki büyük köprünün masrafı için bütçede belirtilen 180.000 kuruşluk tahsisata karşı her biri 40 kuruş kıymetinde 5.000 parça büyük ağaç, 150.000 kilo kireç ve 400 araba taş bölge halkı tarafından tedarik edilmiştir. Bunların tahminen 250.000 kuruş olan bedelleri Vilayet bütçesine bağış olarak verilmiştir. 1915 bütçesinde verilecek tahsisata ek olarak bu malzemeler de kullanılacaktır.³³

Taşköprü-Ayancık yolunun ise güzergâhı belirlenmiş ve inşasına başlamak için 1914 bütçesinde 100.000 kuruş tahsisat ayrılmıştır. Ancak İdare-i Vilayet Kanunu'na göre bayındırlık işleri için vilayet umumi meclisleri tarafından 5 yıllık projeler hazırlanması ve mevcut işler tamamlanmadan yenilerine başlanmaması gerekiyordu. Taşköprü-Ayancık yolunun yapımına başlanmadığı için hazırlanan 5 senelik projenin Vilayet Umumi Meclisi tarafından incelenmesine karar verilmiştir.³⁴

Bu yolun yapımına ilişkin raporda belirtilmeyen bir noktayı Mehmet Reşit Paşa, yine Vilayet Umumi Meclisindeki konuşmasında belirtmiştir. Buna göre 1913'te tahsis edilen 2.500 kuruş keşif masrafı ile Taşköprü-Ayancık yolunun her iki tarafından 12,5 km'lik kısmının güzergâhı belirlenmiş ve bölge halkı tarafından inşasına karar verilmişti. Bu durum mahallerine tebliğ olsa da halkın büyük bir kısmı buna yanaşmamıştır. Son defa olarak 31 Temmuz 1913'te yapılan tebligattan da bir sonuç çıkmamıştır.³⁵

Taşköprü-Tosya yolu ise 1914 bütçesine dâhil edilmemiştir. Bununla birlikte Ayancık tarafı ayrı tutulmak üzere Taşköprü'nün, Boyabat ve Tosya ile araba geçişine müsait ham yolları vardır. Kastamonu-Taşköprü yolunu Taşköprü'ye bağlayan köprünün ayakları ise gerek zamana bağlı olarak gerekse de suların şiddeti nedeniyle yıpranmıştır. Bu nedenle 100.000 kuruş tahsisat verilerek taş köprünün ayaklarının güçlendirilmesi için çalışmalara başlanmıştır.³⁶

Mehmet Reşit Paşa, raporunda Taşköprü'nün tarım, sanayi ve ticaretteki durumlarına da değinmiştir. Buna göre Taşköprü kazasının toprağı her türlü ürünü yetiştirmeye uygundur. Özellikle kendir, pirinç, arpa ve buğday gibi ürünlerden önemli miktarlarda mahsul alınmaktadır. 1914 yılının son derece bereketli geçtiğini belirten Mehmet Reşit Paşa, kendirden yapılan iplerin memleketin dört bir tarafına gönderildiğini de belirtmiştir. Kataloglarda gösterilen makinelerden birkaçının getirilmesi ve halktan bazılarının teşvik

³³ *Dâbilye Nezâretî, Umur-ı Maballîye-i Vilâyet Mecmuası Seneviyesi*, C. II, s. 56.

³⁴ *BOA. DH. MB. HPS. 44/20*, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332.

³⁵ *Dâbilye Nezâretî, Umur-ı Maballîye-i Vilâyet Mecmuası Seneviyesi*, C. II, s. 61-62.

³⁶ *BOA. DH. MB. HPS. 44/20*, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332.

edilmesinin faydalarının yakında görüleceğini de belirterek kendinden daha fazla fayda sağlanabileceğini düşünmektedir. Rapora göre kaza halkı 1913 Mart'ından 1914 Haziran'ının sonuna kadar Ziraat Bankasından 574.620 kuruş kredi almıştır. Ayrıca Taşköprü'ye vilayetin diğer bölgelerine göre daha fazla yeni ziraat aleti getirilmiştir.³⁷

Mehmet Reşit Paşa, kazanın ileri gelenleri tarafından kurulan bir şirketin geliştiğini de belirtmektedir. Bu şirketin yardımlarıyla Kastamonu-Taşköprü ve Daday yollarında çalışmak üzere yolcu taşımaya mahsus bir otomobil getirilmiştir. Ayrıca raporun kaleme alınışından bir-iki ay önce Taşköprü'ye yarım saat mesafede dört katlı bir un fabrikası inşa edilmiştir. Bu fabrikada günlük 60-70 çuval un imal edilmektedir. Raporun, Taşköprü'ye ait kısmının sonunda kazanın durumunun memnuniyet verecek derecede olduğunu belirtmiştir.³⁸

İnebolu Kazası

Mehmet Reşit Paşa, raporunda Taşköprü'den sonra İnebolu kazası hakkında bilgiler vermiştir. İnebolu'ya dair verilen ilk bilgiler kazanın mevkiine, bayındırlık işlerine ve kamu binalarına ilişkindir. Buna göre İnebolu kazası, Vilayet merkezinin 18 saat kadar kuzeyinde ve Karadeniz sahilindedir. Oldukça mamur bir ticaret merkezi olan İnebolu, 90 kilometrelik bir şose ile Kastamonu'ya bağlanmaktadır. Kazadaki hükümet konağı, asker ve jandarma daireleri ile hapishane düzenli ve kazanın ihtiyaçları için yeterlidir. Ancak hapishanedeki mahkûmlar için bir gezinti yeri yoktur. Bu nedenle mahkûmların günde bir saat kadar jandarma nezaretinde hava almaya çıkarılmaları konusunda yetkililer uyarılmıştır.³⁹

İhtiyaçlar için yeterli olduğu belirtilen İnebolu hapishanesi raporun hazırlanmasından önce de resmi yazışmalara konu olmuştur. 1911 yılına ait bir belgeye göre İnebolu Rüşdiye Mektebi binasının hükümet tarafından satın alınarak hapishane olarak kullanılması talep edilmiştir. Bu belgede yer alan "*Dar ve kavaid-i sibhiyeye gayr-ı muvafık olan ve hapishane ittihazına elverişli bulunan İnebolu'da kâin mektebin...*" ifadesi ise düşündürücüdür. Çünkü dar ve sağlıklı bir mekânın hapishane olarak kullanılmak istenmesi akla yatkın bir talep değildir. Belgenin devamında mektep binasının halkın yardımlarıyla inşa edilmiş olması nedeniyle bedelinin mahalli maarif komisyonuna ödenmesi istenilmiştir.⁴⁰

İnebolu hapishanesine ilişkin diğer bir belge ise 29 Mart 1913 tarihlidir. Bu belgeye göre hapishanesinin iç ve dış tamirâtı için 6.055 kuruşa ihtiyaç

³⁷ Aynı yer.

³⁸ Aynı yer.

³⁹ Aynı yer.

⁴⁰ Aynı yer.

duyulmaktadır⁴¹. 12 Şubat 1914 tarihli belgede ise tasarruf tedbirleri ve bütçenin müsaade etmemesi nedeniyle İnebolu hapishanesinin tamirinin mümkün olmadığı belirtilmektedir.⁴²

Dâhiliye Nezaretinden, Kastamonu Vilayetine gönderilen 1 Haziran 1914 tarihli belge ise İnebolu hapishanesinin teftiş öncesindeki son durumunu göstermektedir. Belgeye göre hapishanedeki mahkûmlar kanunlara aykırı şartlarda yaşamaktadır. Tabip hastaneyi düzenli olarak ziyaret etmediği gibi kadın mahkûmlar için ayrılan yer de uygun değildir. Erkek mahkûmlar için ayrılan yer ise büyük oranda tamire muhtaçtır. Tamirat için daha önce talep edilen para ise gönderilmemiştir. Belgede tamirat meselesinin mahkûmların havalandırmadan ve tabip muayenesinden mahrum kalmaları için geçerli bir neden olamayacağı vurgulanmıştır. Ayrıca kanunlara uyulması, mahkûmların havalandırılmaya çıkarılmaları ve tabip muayenesinden geçirilmeleri de istenilmiştir. Nitekim Mehmet Reşit Paşa da raporunda özellikle mahkûmların hava almaya çıkarılmaları konusunda yetkilileri uyarmıştı. Bununla birlikte teftiş gezisinin hemen öncesine ait olan bu belge hapishanenin raporda belirtildiği gibi ihtiyaçlar için yeterli olmadığını göstermektedir. Hapishaneye dair tespit ettiğimiz diğer belgeler de mevcut sıkıntıların bir süredir devam ettiğini göstermektedir.⁴³

Mehmet Reşit Paşa, İnebolu'daki kolluk kuvvetlerinin sayısına ve kazanın asayiş durumuna da değinmiştir. Buna göre İnebolu kazası, 251 köye ve 79.397 kişilik bir nüfusa sahiptir. Kazanın kolluk gücü 42'si piyade ve 15'i süvari olmak üzere 57 jandarma ve İnebolu kasabasında görevli 9 polisten oluşmaktadır. Kasabanın büyüklüğü, önemi ve sahilde bulunması nedeniyle polis sayısının arttırılmasının gerektiği raporda belirtilmiştir. İnebolu kazasının asayişine yönelik diğer bir tespit ise kazada eşkıyalığın olmadığıdır. Kazada işlenen suçlar tıpkı vilayetin diğer bölgelerinde olduğu gibi hırsızlık, kız kaçırma ve yaralama gibi adi suçlardan ibarettir. 1914 yılının ilk üç ayında İnebolu kazasında suçla karşılaşan 1.183 kişiden 752'si tutuklanmıştır.⁴⁴

Mehmet Reşit Paşa, İnebolu Kaymakamı Mehmet Ali Bey'i, Manastır Vilayeti merkez kaymakamlığında bulunduğu sırada tanıdığını belirtmektedir. Paşa'ya göre, Mehmet Ali Bey, namuslu, gayretli ve İnebolu'ya iyi hizmetler yapan bir memurdur.⁴⁵ Ancak teftiştten yaklaşık bir yıl sonrasına ait olan 5 Eylül

⁴¹ BOA, *Dâhiliye Nezareti, Mebânî-i Emriye-Hapishaneler Müdüriyeti Mütferrik Evrakı*, DH. MB. HPS. M. 10/27, 29 Mart 1913/20 Rebiülâhir 1331.

⁴² BOA. DH. MB. HPS. M. 10/27, 12 Şubat 1914/16 Rebiülevvel 1332.

⁴³ BOA. DH. MB. HPS. 49/11, 1 Haziran 1914/ 7 Recep 1332.

⁴⁴ BOA. DH. MB. HPS. 44/20, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332.

⁴⁵ Aynı yer.

1915 tarihli bir belgede kaymakam Mehmet Ali Bey'in idareyi ihmal ettiği ve işrete düşkün olduğu belirtilmektedir. Dâhiliye Nezareti, Kastamonu Valiliğinden, bu iddiaların araştırılarak neticesinin bildirilmesini istemiştir.⁴⁶ Arşivde Mehmet Ali Bey hakkındaki iddiaların detaylarına dair bilgiye rastlayamadık. Ancak 25 Eylül 1915 tarihli bir belge Mehmet Ali Bey'in bu iddialar nedeniyle artık İnebolu'da görev yapmasının mümkün olmadığını belirtmekte ve Salt Kazası kaymakamlığına tayin edildiğini göstermektedir.⁴⁷ Mehmet Ali Bey'in tayini sonrasında İnebolu kaymakamlığına Boyabat Kazası Kaymakamı Fevzi Bey tayin edilmiştir.⁴⁸

Mehmet Reşit Paşa, İnebolu'daki devlet dairelerinde işlerin süratli ve düzenli bir şekilde yürütüldüğünü belirttiği gibi bazı olumsuzlukları da tespit etmiştir. Buna göre müftü efendi, aşırı taassup sahibidir. Halka doğru yolu gösterecek nasihatlerde bulunmamaktadır. Ayrıca halkın ileri gelenlerinin katılımıyla kurulan şirketin faaliyetlerinin şeriata aykırı olduğuna dair açıklamalar da yapmaktadır. Bu durum ise şirkete katılacak bazı kişilerin vazgeçmesine neden olmuştur. Mehmet Reşit Paşa, kendisine müracaat eden eşrafın, İnebolu'ya aydın fikirlere sahip bir müftünün tayin edilmesi talebinde bulduklarını da belirtmektedir. Ayrıca müftü hakkında daha önce de bazı şikâyetlerde bulunulduğu için gerekli incelemelerin yapıldığını ve iddiaların doğruluğunun anlaşılacak durumun Meşihat makamına bildirildiğini de ifade etmiştir.⁴⁹

İnebolu'daki adlî teşkilatın davaları kanun dairesinde ve süratle çözüme kavuşturduğu da raporda belirtilmiştir. Adli görevliler hakkında ne halktan ne de mahkûmlardan gelen bir şikâyet bulunmamaktadır. Ayrıca İnebolu belediyesinden de övgüyle bahsedilmektedir. Bu göreve tayin edilmiş olan belediye reisi Sabri Efendi gayretli bir memurdur. Kasabanın caddeleri temiz ve aydınlatması da yeterlidir. Aydınlatma için âdi lambaların yanında kasabanın uygun noktalarına lüks lambaları da konulmuştur. Belediyenin tabibi, aşçı memuru, eczanesi, hastanesi ve itfaiyesi de bulunmaktadır. Mehmet Reşit Paşa, belediye hastanesini ziyaret etmiş ve memnuniyet verici bir durumda bulmuştur.⁵⁰

⁴⁶ BOA, *Dâhiliye Nezareti, Şifre Evrakı, DH. ŞFR.*, 55A/90, 5 Eylül 1915/ 25 Şevval 1333.

⁴⁷ BOA, *İrade Dâhiliye, İ.DH.* 1516/44, 22 Eylül 1915/13 Zilkade 1333.

⁴⁸ *Köröglü*, 30 Eylül 1915/21 Zilkade 1333, Nu. 330, s. 1; Salt Kazası, Suriye Vilayetine bağlıdır. Bkz. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Ankara, 2017, s. 655.

⁴⁹ BOA. DH. MB. HPS. 44/20, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332; Meşihat makamı, İlmiye mensuplarının en büyüğü olan Şeyhülislamlık hakkında kullanılan bir tabirdir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarıh Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 491.

⁵⁰ BOA. DH. MB. HPS. 44/20, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332.

Raporda, ismi zikredilen İnebolu Belediye Reisi Mehmet Sabri Efendi'nin adı bir süre sonra bazı yolsuzluk iddialarına karışmış ve görevinden azledilmiştir. Ancak belirtilmesi gereken bir husus Mehmet Sabri Efendi'ye dair incelediğimiz farklı tarihli belgelerin birbiriyle çeliştiğidir. Öyle ki 1907 yılında da belediye reisi olarak görev yapan Mehmet Sabri Efendi, iyi hizmetlerinden dolayı taltif edilmiştir.⁵¹ Ayrıca Mehmet Reşit Paşa da kendisini gayretli bir memur olarak nitelendirmektedir. Mehmet Sabri Efendi hakkında ortaya atılan ve azil sürecini başlatan iddialar, Uzun Mehmetoğlu Hasan ve Garip Hacıoğlu Behçet isimli vatandaşların arzuhallerine dayanmaktadır. Şikâyetçilerden Uzun Mehmetoğlu Hasan'ın iddiaları arasında Mehmet Sabri Efendi'nin belediye hademelerini şahsi hizmetinde kullanması, komisyonculuk yapması, belediyenin parası ile un ticareti yapması ve belediyeyi zarara uğratması bulunmaktadır.⁵²

İnebolu ekmekçi esnafından Garip Hacıoğlu Behçet'e göreyse İnebolu belediye reisliğine tayin edilmiş olan Mehmet Sabri Efendi kötü bir şöhrete sahiptir. II. Meşrutiyet'in ilanından önceki belediye reisliği döneminde rüşvet almış ve usulsüzlükler yapmıştır. Bu nedenle Meşrutiyet'in ilanı sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin talebi üzerine görevinden azledilmiş ve dönemine ait hesapların incelenmesi için bir komisyon kurulmuştur. Ancak bu hesaplar bir türlü incelenememiştir. Kazada belediye reisliği yapabilecek başka kişiler bulunmasına rağmen Mehmet Sabri Efendi, İnebolu kaymakamı tarafından kanunlara aykırı şekilde yeniden göreve getirilmiş ve belediye gelirlerini israf etmiştir. Mehmet Sabri Efendi, kazadaki ekmekçilerin başka yerlerden un getirmelerini engelleyerek belediye parasıyla kendi adına getirttiği unları satmıştır. Bu konuda kendisine muhalefette bulunan ekmekçileri ise tehdit etmiştir. Halkın 50 paraya yiyebileceği ekmeği 75 paraya sattırmıştır. Ayrıca çevreden tekâlif-i harbiye (harp vergisi) için getirilen zahire ve eşyaları %15-20 eksik hesaplatmıştır. Gaz ticaretine de hile karıştırmıştır. İstanbul'dan gönderilen buğday ve arpanın 10 çuvalını kendi mağazasına naklettirmiş, tekâlif-i harbiyeye ait 200 lirayı ise zimmetine geçirmiştir. Garip Hacıoğlu Behçet, Kastamonu valiliğinin bir komisyon kurularak gerekli incelemelerin yapılmasına yönelik emrinin, dinlenmediğini ve İnebolu kaymakamlığının, Mehmet Sabri Efendi'yi koruduğunu da iddia etmiştir.⁵³

Yöneltilen iddiaları dikkate alan Kastamonu Vilayeti, gerekli incelemelerin yapılarak gerçeklerin ortaya çıkarılmasını İnebolu kaymakamlığından bir kez daha istemiştir. Bunun üzerine fırıncı esnafı ile halktan 6 kişi bir heyet tarafından dinlenmiştir. Alınan cevaplar ışığında hazırlanan fezlekede Garip

⁵¹ BOA, *Dâbîliye Nezâreti, Mektûbi Kalemî, DH. MKT. 1158/13, 2 Nisan 1907/ 18 Safer 1325.*

⁵² BOA. DH. İD. 218-2/31, 7 Şubat 1915/25 Kânunusani 1330.

⁵³ BOA. DH. İD. 218-2/31, 17 Şubat 1915/2 Rebîülâhîr 1333.

Hacıoğlu Behçet de dâhil olmak üzere dinlenen bütün şahıslar Mehmet Sabri Efendi'ye yöneltilen suçlamaların doğru olmadığını beyan etmişlerdir. Mehmet Reşit Paşa, Dâhiliye Nezaretine gönderdiği 24 Şubat 1915 tarihli yazısında Mehmet Sabri Efendi'nin gerek belediye gerekse de tekâlif-i harbiye ve diğer hususlarda bir suiistimalinin olmadığını, aksine takdire şayan bir şekilde çalıştığının anlaşıldığını belirtmiştir. Ayrıca söz konusu şikâyetlerin Mehmet Sabri Efendi'nin, belediyeye borçlu olan şikâyetçilerin borçlarını tahsil etmek istemesinden kaynaklandığını da ifade etmiştir.⁵⁴

Tahkikatın bu şekilde sona erdiğini düşünürken rastladığımız yeni bir belge Mehmet Sabri Efendi hakkındaki iddiaların yeniden incelendiğini göstermektedir. Dâhiliye Nezaretine ait 18 Eylül 1915 tarihli belgeden Mehmet Sabri Efendi'nin belediye hesabına yaptığı un ticaretinde şahsi menfaat temin ettiği, gazhanede tüccar adına toplanan gaz yağlarına belediye adına el koyduğu, bunları kendi adamlarına yüklü miktarlarda vererek halka yüksek fiyatlara sattırıldığı anlaşılmaktadır. Neticede Mehmet Sabri Efendi, Kastamonu Vilayeti İdare Meclisi tarafından, görevinden azledilmiş ve hakkında kanuni takibata karar verilmiştir.⁵⁵ Köroğlu gazetesi de Mehmet Sabri Efendi'nin azlını 23 Eylül 1915 tarihli sayısında okuyucularına duyurmuştur.⁵⁶

Mehmet Reşit Paşa, İnebolu'daki eğitim kurumları hakkında da bilgiler vermiştir. Buna göre İnebolu'da 1913'te açılan bir ticaret idadisi (lise), zükur ve inas (kadın) ibtidaileri ile mahalle mektebi tarzında idare olunan birkaç sıbyan mektebi bulunmaktaydı. Ticaret İdadisinin sınavlarında hazır bulunularak öğrencilerin bilgi seviyelerinin iyi düzeyde olduğu görülmüştür. Ticaret İdadisinin geçici olarak kullandığı eski rüşdiye mektebi binasının mevcut ihtiyacı karşılamadığı da tespit edilmiştir.⁵⁷ Bu nedenle belediye tarafından bağışlanan arsada yeni bir mektep inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca inşaat için halktan yardım toplanmaya da başlanmıştır. Mektep binasının bir yılda tamamlanacağı düşünülmektedir. Bu sayede ticaret idadisinin boşaltacağı binanın zükur ibtidaisine verilmesi, inas ibtidaisinin ise bu mektepten boşalacak yere geçerek bulunduğu köhne binadan kurtarılması planlanmıştır.⁵⁸ Köroğlu gazetesi, 4 Mayıs 1916 tarihli haberinde ticaret idadisinin inşa masrafı için Maarif Nezaretinden 30.000 kuruş tahsisat gönderildiğini bildirmektedir. Bu haber bir

⁵⁴ BOA. DH. İD. 218-2/31, 24 Şubat 1915/9 Rebiülâhîr 1333.

⁵⁵ BOA, *Dâhiliye Nezareti, Umûr-ı Mahallîye-i Vilayât Müdüriyeti Belgeleri*, DH. UMVM. 133/16, 18 Eylül 1915/9 Zilkade 1333.

⁵⁶ *Köroğlu*, 23 Eylül 1915/14 Zilkade 1333, Nu. 329, s. 1

⁵⁷ BOA. DH. MB. HPS. 44/20, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332.

⁵⁸ Aynı yer.

yılda tamamlanması planlanan mektep inşaatının tamamlanamadığını da göstermektedir.⁵⁹

İncelediğimiz bazı belgeler, İnebolu Ticaret İdadisinin raporun hazırlanmasından bir süre önce ekonomik sıkıntılarla uğraştığını göstermektedir. 3 Mart 1914 tarihli belgeye göre Antep ve İnebolu Ticaret İdadi mekteplerinin maaşları ve masrafları karşılanamamaktadır. Bu durumun nedeni ise her iki mektebe de gönderilmesi gereken 47.500'er kuruşluk havalelerin yanlışlıkla vilayetleri adına gönderilmesidir. Bu nedenle mekteplerde görev yapan muallimler uzun bir süre maaş alamadıkları gibi veresiye olarak yapılan alımların da parası ödenememiştir. Bu sıkıntının mekteplerde eğitimin aksamasına ve idari yapının zarar görmesine neden olduğu belirtilerek bu meblağların bir an önce gönderilmesi istenilmiştir. Mehmet Reşit Paşa'nın raporunda bu konuya temas etmemiş olması sıkıntının çözüldüğü düşüncesini uyandırmaktadır.⁶⁰

İnebolu kazasındaki bayındırlık işleri de raporda değinilen konular arasındadır. Buna göre İnebolu kazasının kara ulaşımında kullandığı tek yol Kastamonu-İnebolu yoludur. Bu yol tamire muhtaç bir durumdadır. Nafia Nezareti ile yapılan yazışmalar neticesinde gerekli tahsisat gönderilmiş ve inşaat için ihale kararı alınmıştır. Bununla birlikte Kastamonu ile İnebolu arasında işletilmek için Kastamonu'daki bir şirket tarafından biri yük diğeri ise yolcu taşıyacak iki otomobil getirtilmiştir. Bunlardan yük otomobilinin Kastamonu'ya zorlukla ulaştığının anlaşılması üzerine yolun bozuk yerlerini tamir etmesi için bölgeye işçiler gönderilmiştir.⁶¹ Mehmet Reşit Paşa, 13 Ocak 1915'te Vilayet Umumi Meclisi'nde yaptığı konuşmada, amele taburları tarafından Kastamonu-İnebolu yolunda 23.834 m. yol düzleştirildiğini, 5.856 m. şose yapıldığını ve 21 adet de köprü, menfez ve kasis inşa edildiğini söylemiştir.⁶²

Raporda, İnebolu'nun zirai, sanayi ve ticari durumuna da değinilmiştir. Buna göre İnebolu kazasında arazi genellikle dağlık ve engebeli bir yapıda olduğundan ziraata pek elverişli değildir. Bölgede meyvecilik ve yumurtacılık gelişmiştir. Ayrıca halkın bir kısmı da kerestecilik yapmaktadır. Kereste, bölgenin önemli ihraç ürünleri arasındadır. Kaza halkı 1913 Mart'ından 1914 Mayıs'ının sonuna kadar Ziraat Bankası şubesinden 263.912 kuruş kredi almıştır. Zirai faaliyetleri geliştirmek için İnebolu'ya çok sayıda yeni ziraat aleti de getirtilmiştir.⁶³

Mehmet Reşit Paşa'nın, 13 Ocak 1915 tarihli konuşmasında vermiş olduğu bazı bilgiler raporda belirtilen bu hususu desteklemektedir. Buna göre 1914 yılı

⁵⁹ *Köröglü*, 4 Mayıs 1916/1 Recep 1334, Nu. 360, s. 1.

⁶⁰ *BOA, Maarif Nezareti, Mektûbi, MF. MKT.* 1195/2, 3 Mart 1914/5 Rebiülâhîr 1332.

⁶¹ *BOA. DH. MB. HPS.* 44/20, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332.

⁶² *Dâbîliye Nezareti, Umur-ı Mahalliye-i Vilâyat Mecma-ı Seneviyesi*, C. II, s. 56.

⁶³ *BOA. DH. MB. HPS.* 44/20, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332.

içerisinde 5.000 kuruş sermayeli bir zirai alet deposunun açılması için ihtiyaç duyulan tahsisat İnebolu'ya gönderilmiştir.⁶⁴ Ayrıca yine zirai faaliyetleri desteklemek için Sinop, Boyabat, Çerkeş, Tosya, Taşköprü, İnebolu ve Cide kazalarına ziraat muallimleri tayin edilmesi yönündeki talep dikkate alınmış ve İnebolu'ya bir ziraat muallimi, Sinop'a ise bir ziraat memuru tayin edilmiştir.⁶⁵

İnebolu kasabası, vilayetin tek iskelesi olduğundan bölgede ticaret gelişmiştir. Mehmet Reşit Paşa, kaza halkının çalışkan ve aydın fikirli insanlardan oluştuğunu, halkın şirketler kurarak ticari faaliyetleri ilerlettiğini ve kazanın durumunun genel olarak memnuniyet verici olduğunu da belirtmiştir.⁶⁶

Araç Kazası

Mehmet Reşit Paşa, raporunda Araç kazası hakkındaki izlenimlerine de yer vermiştir. Bu kazaya dair verilen ilk bilgiler Araç'ın mevkiine, bayındırlık durumuna ve kazadaki kamu binalarına ilişkindir. Buna göre Araç kazası, vilayet merkezine yaklaşık 10 saat mesafede ve vilayet merkezinin güneybatısında yer almaktadır. Kaza merkezi 125 haneden ibarettir. Raporun kaleme alınışından birkaç sene önce çıkan bir yangında dere içindeki kasabanın neredeyse tamamı yanmıştır.⁶⁷ Padişah V. Mehmet Reşat, zarar gören fakir halkın ihtiyaçlarında kullanılmak üzere, 20.000 kuruş yardımda bulunmuştur.⁶⁸

Yangın sonrasında kasabanın nispeten daha yüksek ve havadar bir yerde yeniden kurulmasına çalışılmıştır. Bu amaçla yapılan haritaya uygun olarak 1914 yılı Temmuz ayına kadar birçok hane ve dükkân inşa edilmiştir. Ayrıca halkın temel ihtiyacı olan su getirilmiş ve Hazine-i Hassa eski Serveznedarı Hafız Halil Efendi tarafından da kârgir ve sağlam bir cami inşaatına başlanmıştır.⁶⁹

Köroğlu gazetesinde çıkan 23 Eylül 1915 tarihli bir haber Hafız Halil Efendi tarafından inşa ettirilen caminin güzelliğinden ve Halil Efendi'nin hayırseverliğinden bahsetmektedir. Habere göre iki bin liradan fazla bir meblağ harcanarak inşa edilen cami mükemmel şekilde döşenmiştir. Caminin minaresi de yakında tamamlanacaktır. Hafız Halil Efendi, caminin masraflarına karşılık olarak İstanbul'daki mallarından bir kısmını vakfetmiştir. Gazete, Araç kazasının bir köyünden olup yüksek bir mevkide görev yapmış olan Hafız Halil Efendi'nin, doğduğu ve büyüdüğü yeri unutmuyarak önemli bir hatıra bırakmasını takdir etmiştir.⁷⁰

⁶⁴ *Dâbîliye Nezâretî, Umur-ı Maballîye-i Vilâyat Mecmua-ı Seneviyesi*, C. II, s. 64.

⁶⁵ *Dâbîliye Nezâretî, Umur-ı Maballîye-i Vilâyat Mecmua-ı Seneviyesi*, C. II, s. 64-65.

⁶⁶ *BOA. DH. MB. HPS. 44/20, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332.*

⁶⁷ Aynı yer.

⁶⁸ *BOA, Bâbûlî Evrak Odası(BEO.) 3838/287807, 26 Aralık 1910/23 Zilhicce 1328.*

⁶⁹ *BOA. DH. MB. HPS. 44/20, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332.*

⁷⁰ *Köroğlu, 23 Eylül 1915/14 Zilkade 1333, Nu. 329, s. 2.*

Araç kazasının hükûmet konağı'nın çökecek derecede harap olduğu, hapishanesininse Taşköprü Hapishanesi'nden daha kötü durumda bulunduğu raporda belirtilmektedir. Ayrıca hükûmet konağının, redif deposunun yerine taşınması talebinin 28 Ekim 1913 tarihli yazıyla hükûmete bildirildiği ve gerekli tahsisat gönderilip, hükûmet konağı yaptırılmazsa mevcut binanın yıkılacağına açıkça görüldüğü de ifade edilmiştir.⁷¹ İncelediğimiz farklı bir belge, kaza merkezindeki hükûmet konağının harap bir vaziyette bulunmasına rağmen kazaya bağlı Boyalı nahiyesinde raporun hazırlanmasından yaklaşık bir yıl sonra, halkın yardımlarıyla bir hükûmet konağı, bir karakol, bir cami, bir de belediye dairesi inşa edildiğini göstermektedir. Ayrıca belediyeye gelir sağlaması için birkaç tane de dükkân inşa edilmiştir.⁷²

Mehmet Reşit Paşa, raporunda Araç kazası hapishanesinin durumuna dair önemli tespitlerde bulunmuştur. Canlıların yaşayamayacağı karanlık, rutubetli, dar bir izbe olarak tasvir edilen hapishanenin iyileştirilmesi için istenilen tahsisat verilinceye kadar uygun bir yerin kiralanmasını istemiştir. Ayrıca mahkûmların günde birkaç saat jandarma denetiminde havalandırılmaya çıkarılması konusunda kaymakamlığa uyarıda bulunmuştur.⁷³

Bu noktada belirtilmesi gereken husus hapishanenin raporda işaret edilen durumunun teftişin yapılmasından çok önce de aynı olduğudur. 31 Ekim 1903 tarihli belgede Cide ve Araç kazası hapishanelerinin rutubetli ve sağlıksız bir yapıda olduğu belirtilmektedir.⁷⁴ Hapishanenin ıslah edilmesi için 1914 yılı Mart-Nisan aylarında da bir dizi yazışma yapılmıştır. Bunlardan 2 Nisan 1914 tarihli belgeden yeni bir hapishane inşası için 1910 yılında bir teşebbüste bulunulduğu anlaşılmaktadır.⁷⁵ Ancak, görüldüğü üzere hapishane 1914 yılı Haziran ayına kadar aynı sağlıksız koşullarda hizmet vermeye devam etmiştir. Teftiş sonrasında ise mevcut duruma çözüm üretebilmek için Dâhiliye Nezareti harekete geçmiştir. Vilayete gönderilen bir yazıda inşaat ve tamiratın mümkün olmadığı belirtilerek, hapishane olarak kullanılacak uygun bir yerin bulunması halinde kira bedelinin bildirilmesi istenilmiştir.⁷⁶ Raporda, kazadaki resmi kurumlardan asker alma şubesinin, maarif müdüriyetine ait bir binada

⁷¹ BOA. DH. MB. HPS. 44/20, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332 ; BOA. DH. MB. HPS. 23/6, 27 Zilkade 1331/27 Ekim 1913.

⁷² BOA. DH. MB. HPS. 155/22, 28 Haziran 1915/15 Şaban 1333.

⁷³ BOA. DH. MB. HPS. 44/20, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332.

⁷⁴ BOA, *Dâhiliye Nezareti, Tesri-i Muamelat ve İslahat Komisyonu Belgeleri*, DH. TMIK. S. 49/63, 31 Ekim 1903/9 Şaban 1321.

⁷⁵ BOA, *Dâhiliye, Hukuk Kısmı Belgeleri*, DH. H. 43/23, 2 Nisan 1914/6 Cemâziyelevvel 1332.

⁷⁶ BOA. DH. MB. HPS. 44/20, 15 Ağustos 1914/23 Ramazan 1332.

kiracı olduğu, redif deposunun ise sağlam ve kârgir bir binasının bulunduğu da belirtilmektedir.⁷⁷

Mehmet Reşit Paşa, Araç kazasının 154 köye ve 40,165 kişilik bir nüfusa sahip olduğunu belirtmektedir. Kazadaki, kolluk kuvveti 14'ü piyade ve 7'si süvari olmak üzere 21 jandarmadan ibarettir. Ayrıca iki de polis memuru bulunmaktadır. Ancak merkez kazanın küçük olması nedeniyle polislerin Kastamonu'ya alınmasına karar verilmiştir. Kolluk kuvveti sayısı az olmasına rağmen kazada asayiş ber-kemaldir. Eşkîyalık görülmemektedir. Suç teşkil eden olaylar diğer kazalarda görülen âdi vakalardan ibarettir. 1914 yılının ilk üç ayı içerisinde kazada suç işleyen 587 kişiden 219'u tutuklanmıştır.⁷⁸

Eşkîyalığın görülmediğini belirttiğimiz Araç kazasında bir süre sonra asayiş bozan bazı olaylar meydana gelmiştir. Eylül 1916'da Araç kazasının, Sarıççek yaylasında yolcuların paralarını ve eşyalarını gasp eden üç silahlı eşkıya ile İnebolu hapisanesinden kaçan üç yükümlü takip edilmiştir. Bu kişilerle Kavaklı köyünde meydana gelen çatışmada Kör Ali ve diğer eşkıyalar canlı olarak ele geçirilmişlerdir.⁷⁹

Mehmet Reşit Paşa, Araç Kazası Kaymakamı Hilmi Efendi'nin olumlu ve olumsuz bazı özelliklerini raporunda belirtmektedir. Hilmi Efendi'yi, Mekteb-i Mülkiye mezunu ve gayretli bir idareci olarak tanıtan Paşa, kaymakam beyin dört buçuk senedir Araç'ta görev yaptığını ve yeni kasabanın kurulması sırasında başarılı hizmetlerde bulunduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte Hilmi Efendi'nin gençliğinin de etkisiyle bir ara işret, zevk ve sefahate meyil gösterdiğinin duyulduğunu da belirten Mehmet Reşit Paşa, kaymakamı makamının haysiyetine uygun şekilde davranması konusunda uyarmıştır. Ayrıca kazadaki devlet dairelerinde işlerin süratli ve düzenli bir şekilde yapıldığını ve kimseden bir şikâyet duyulmadığı da belirtmektedir.⁸⁰

Raporda belirtilen önemli noktalardan biri de kazada adli teşkilatın bulunmadığıdır. Kazadaki kadının şer'i hukuka ait işlere baktığı ve kadı hakkında herhangi bir şikâyet olmadığı belirtilmektedir. Bununla birlikte kazadaki adalet işlerine gölge düşürebilecek bir iddiaya da yer verilmiştir. Buna göre şer'i mahkeme üyelerinden Kamil Efendi, Müstantik Faik Efendi ve belediye tabibi işbirliği yaparak adliyyeyi ilgilendiren konularda ilgili taraflardan rüşvet almaktaydılar. Bu iddiaya ilişkin haberler alındığını belirten Mehmet Reşit Paşa, kadı efendinin dikkatinin çekildiğini ve gerekli incelemeleri yapması için

⁷⁷ BOA. DH. MB. HPS. 44/20, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332.

⁷⁸ Aynı yer.

⁷⁹ Fahri Maden, *Kastamonu'da Eşkîyalık*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 181.

⁸⁰ BOA. DH. MB. HPS. 44/20, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332.

Daday'da bulunan adliye müfettişi muavinine bilgi verildiğini de raporuna kaydetmiştir.⁸¹

Araç Belediyesi'nin durumu da raporda yer verilen konular arasındadır. Buna göre kaza belediyesinin gelirleri 300-400 lira civarında olmasına rağmen gerek kaymakamın gerekse de belediye reisi Ahmet Efendi'nin gayretleri sayesinde güzel bir belediye dairesi inşa olunmuştur. Ayrıca belediye dairesinin çevresinde belediyeye gelir getirecek birkaç dükkân ile bir de han inşa edilmiştir. Kasabanın temizliğine ve aydınlatılmasına dikkat edilmektedir. Halka sağlık hizmeti vermek için bir belediye tabibi istihdam edilmiştir. Ayrıca kazada bir de eczane vardır. Kazanın itfaiye teşkilatı yeterli görülmediğinden bir tulumba daha sipariş edilmiştir.⁸²

Mehmet Reşit Paşa, Araç kazasındaki eğitim kurumları arasında zükura mahsus bir rüşdiye ile bir ibtidai mektebinin ve bir de inas ibtidaisinin bulunduğunu belirtmektedir. Zükur mekteplerinin binaları ihtiyaçlar için yeterlidir. Ayrıca mekteplerdeki eğitim de memnuniyet verecek derecededir. Ancak inas mektebi binasının sağlık şartları bakımından elverişsiz olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu'na göre yeni bir mektep binası inşa edilmesi için Maarif Encümeni uyarılmıştır. Mehmet Reşit Paşa, mekteplerin imtihanlarına ve ödül törenlerine de katılmıştır. Muallimlerin gayretli bir şekilde çalıştıklarını da belirtmektedir.⁸³

Rapora göre, vilayet merkezi ile Araç kazası arasında 60 km'lik bir şose bulunmaktadır. Bu şosenin Kastamonu'dan itibaren 3 km'lik kısmı 1914 yılı içerisinde tamamlanmıştır. Araç'tan başlanılan 5 km'lik kısmı ise kısmen tamamlanmıştır. Kazanın, Zonguldak ve Daday gibi ticari bağlantılarının bulunduğu komşu kazalarla yolu bulunmamaktadır. Ayrıca vilayet bütçesinde bu iş için ayrılmış bir para da yoktur. Buna rağmen yaz mevsiminde ham yollardan araba ile nakliyat yapılmaktadır.⁸⁴

Mehmet Reşit Paşa, Araç kazasının engebeli bir araziye sahip olduğunu ancak ziraat yapılan sınırlı arazinin oldukça verimli olduğunu belirtmektedir. Kazada genellikle arpa, buğday ve mısır ekilmektedir. Ayrıca kaza dâhilinde birçok yayla bulunmaktadır. Bölgede büyük baş hayvancılık gelişmiştir. Özellikle önemli sayıda karasığır beslenmektedir. Yaylalarda üretilen sadeyağ kazanın revaçta ürünleri arasındadır. Araç kazasında ticari ve sanayi faaliyetler de sınırlıdır. Kazada ön plana çıkan ticari etkinlik kerestecilikdir. Kerestecilik, bölge halkının geçiminde önemli bir yere sahiptir. Kaza halkı, 1913 Mart'ından 1914

⁸¹ Aynı yer.

⁸² Aynı yer.

⁸³ Aynı yer.

⁸⁴ Aynı yer.

Mayıs'ının sonuna kadar Ziraat Bankasından 116.393 kuruş kredi almıştır. Bu kredinin az bir kısmı yeni ziraat aletlerinin alımına harcanmıştır. Bu nedenle kazanın birçok noktasında zirai faaliyetlere eski aletlerle devam edildiği gözlenmiştir. Mehmet Reşit Paşa, yeni ziraat aletlerinin kullanılması konusunda halkın teşvik edilmesini istemiş ve yetkilileri uyarmıştır. Ayrıca kazanın genel durumunda memnuniyetsizlik yaratacak bir halin olmadığı da ifade etmiştir.⁸⁵

Devrekâni Nahiyesi

Mehmet Reşit Paşa'nın teftiş gezisindeki son durağı Devrekâni nahiyesi olmuştur. Devrekâni nahiyesi, Kastamonu'nun kuzeyinde ve vilayet merkezine 6 saat mesafededir. 42 köye ve 11.383 kişilik bir nüfusa sahiptir. Nahiyenin hükûmet konağı iki-üç odalı kiralık bir haneden ibarettir. Kazanın geçici hapishanesi de bu hanenin içerisindeydi.⁸⁶Farklı belgelerden öğrendiğimiz kadarıyla Devrekâni'de bir hükûmet konağı inşa edilmesi isteği Kastamonu Vilayeti tarafından 29 Nisan 1910'da hükûmete iletilmiştir. Vilayet, ilgili yazısında kendisine bağlı olan Devrekâni, Akkaya, Kozyaka ve Göl nahiyelerinde hükûmet konağı olmadığı için nahiyelerinin öteden beri hükûmet dairesi vasfı taşımayan köy odalarında ikamet ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca pey der pey nahiyelerinin teşkil edilmesine bağlı olarak nahiyelerinin idare şekillerinin daha da önem kazanacağını hatırlatmıştır.⁸⁷ Dâhiliye Nezareti, vilayetin talebini 2 Mayıs 1910'da Maliye Nezaretine bildirmiş ve ihtiyaç duyulan 40.000 kuruşun gönderilmesini istemiştir. Ancak Mehmet Reşit Paşa'nın raporu aradan geçen 4 yıla rağmen en azından Devrekâni nahiyesinde bir hükûmet konağı inşa edilmediğini göstermektedir.⁸⁸

Devrekâni nahiyesinin müdürü Sami Efendi'nin, çalışkan ve gayretli bir memur olduğu raporda belirtilmektedir.⁸⁹ Ancak incelediğimiz belgeler Sami Efendi'nin raporun hazırlanmasından kısa bir süre sonra vazifesini kötüye kullandığını göstermektedir. 4 Eylül 1915 tarihli Şura-yı Devlet kararına göre Sami Efendi, hükûmet tarafından koyulan tekâlifî harbiyeyi toplamak için jandarma karakol kumandanı Mustafa onbaşı ve ahaliden Vefaoğlu İzzetle birlikte nahiyenin köylerini dolaşmaya çıkmıştır. Bu seyahat esnasında Mustafa onbaşı ve Vefaoğlu İzzet, toplanacak zahire ve hayvanlara karşılık olarak müdür Sami Efendi'ye bir miktar para vermeleri ve vergiden kurtulmaları yolunda halkı teşvik etmiş ve para toplamışlardır. Yapılan tahkikat neticesinde bu olayda Sami

⁸⁵ Aynı yer.

⁸⁶ Aynı yer.

⁸⁷ BOA, *Dâhiliye Nezareti, Mubaberat-ı Umumiye İdaresi Belgeleri*, DH. MUI. 90/22, /29 Nisan 1910/18 Rebîülâhîr 1328.

⁸⁸ BOA. DH. MUI. 90/22, /2 Mayıs 1910/ 21 Rebîülâhîr 1328.

⁸⁹ BOA. DH. MB. HPS. 44/20, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332.

Efendi'nin de parmağının olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle Sami Efendi ve arkadaşlarının yargılanmalarına karar verilmiştir.⁹⁰

Rapora göre, Devrekâni nahiyesinin kolluk kuvveti 4'ü süvari ve 2'si piyade olmak üzere 6 kişiden ibarettir. Nahiyede asayiş yerindedir. 1913 yılında meydana gelen yangında nahiyenin çarşısı tamamen yandığından yaptırılan haritaya uygun olarak nispeten daha geniş caddeler açılmış ve dükkânlar inşa edilmeye başlanmıştır. Yine bu plana bağlı olarak inşa edilen mektep de oldukça düzenli bir yapıdır. Ancak mektep inşaatının bir kısmı tamamlanamamıştır. Bu nedenle inşaatın tamamlanması için yetkililer uyarılmıştır⁹¹.

Mehmet Reşit Paşa, 13 Ocak 1915 tarihli konuşmasında gönderilen 5.000 kuruş tahsisat ve halkın yardımları ile mektebin inşaatının büyük oranda tamamlandığını söylemiştir. Sadece bazı yerlerinin sıvası eksik olan mektepte eğitime başlanmıştır.⁹² Bu arada 1000 lirası halkın, 500 lirası ise evkaf sandığının yardımı ile yeniden yapılması kararlaştırılan caminin temel atma töreni evkaf müdürü, belediye mühendisi ve halkın katılımıyla yapılmıştır.⁹³

Devrekâni nahiyesinin gerek Kastamonu'dan kestirme olarak gerekse de İnebolu yolu üzerinden Seydiler vasıtasıyla çevresine ulaşımı mevcuttur. Nahiyenin arazisi oldukça verimli ve halkı da çalışkandır. Halk, 1913 Mart'ından 1914 Mayıs'ının sonuna kadar Ziraat Bankasından 22.475 kuruş kredi almışsa da bu meblağın çok az bir kısmı zirai aletlerin alımına harcanmıştır. Halkın yeni ziraat aletlerine ilgisini çekmek için nahiyenin ileri gelenleri uyarılmıştır.⁹⁴

Sonuç

Mehmet Reşit Paşa'nın, Taşköprü, İnebolu ve Araç kazaları ile Devrekâni nahiyesini kapsayan 15 Temmuz 1914 tarihli teftiş raporu gezilen yerlerdeki olumlu durumlar kadar olumsuzlukları da ortaya koyması açısından objektif bir nitelik taşımaktadır. Raporda, devlet mekanizmasındaki işleyen ve aksayan taraflar gösterildiği gibi hatalı ve eksik tespitlerde bulunulduğu da görülmektedir. Bu nedenle sadece bu rapora dayanarak kişiler, kurumlar ve icraatlar hakkında bir değerlendirme yapmanın doğru olmadığını düşünmekteyiz.

Raporda belirtilen bazı konuların teftiş tarihinden önce ve sonra da resmi yazışmalara konu olduğunu arşivde rastladığımız belgelerden anlamaktayız.

⁹⁰ BOA, *Dâbîliye Nezâreti, Hukuk Müşavirliği Belgeleri, DH. HMŞ.* 25/86, 4 Eylül 1915/24 Şevval 1333; BOA. *ŞD.* 1697/8, 8 Eylül 1915/28 Şevval 1333.

⁹¹ BOA. DH. MB. HPS. 44/20, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332.

⁹² *Dâbîliye Nezâreti, Umur-ı Maballîye-i Vilayat Mecmua-ı Seneviyesi*, C. II, s. 60-61.

⁹³ BOA. DH. MB. HPS. 44/20, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332.

⁹⁴ BOA. DH. MB. HPS. 44/20, 15 Temmuz 1914/21 Şaban 1332.

Hükûmet konağı, hapisane, mektep ve yol gibi çözümünü için para gerektiren konulara devletin ekonomik sıkıntılar nedeniyle çözüm üretmekte zorlandığı görülmektedir. Belirtilmesi gereken husus bunun sadece teftiş edilen yerler için değil neredeyse Osmanlı coğrafyasının tamamı için geçerli olduğudur.

Mehmet Reşit Paşa'nın, teftiş ettiği yerlerdeki hükûmet dairelerinin nasıl çalıştıkları hakkında bilgi vermesi, Kastamonu Vilayetine geldiği gün söylediği “*söze değil icraata bakılacak, vatandaşlar hükûmet kapısında saatlerce bekletilmeyecek, işler dakikası dakikasına yapılacaktır*” şeklindeki cümlelerini aklımıza getirmiştir. Bu cümleler, Mehmet Reşit Paşa'nın, titiz ve vatandaşın hakkını koruyan bir devlet adamı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte özellikle Taşköprü'de hükûmet işlerinin hızlı ve düzenli bir şekilde yapıldığını belirtmesi farklı belgelerin söylediği zıt bilgilerle çürütülmüştür. Bu durum Paşa'nın doğru bir gözlemlerde bulunamadığını göstermektedir.

Raporda iyi özellikleriyle tanıtılan bazı idareciler özellikle raporun hazırlanmasından sonraki günlerde yolsuzluk iddiaları ve kötü özellikleriyle gündeme gelmişlerdir. Bunlar azil, kanuni takibat veya tayin yoluyla başka bir yere gönderilme gibi sonuçlarla karşılaşmışlardır. Burada özellikle İnebolu belediye reisi Mehmet Sabri Efendi hakkında ortaya atılan iddialar önemlidir. Bu iddiaların çok çeşitli olması, geçmişe dair kökenlerinin bulunması ve Mehmet Sabri Efendi'nin İnebolu kaymakamlığı tarafından korunduğunun iddia edilmesi düşündürücüdür. Mehmet Sabri Efendi'nin önce aklanıp daha sonra yapılan incelemeler neticesinde azledilmesi böyle bir korunmanın olabileceği şüphesini uyandırmaktadır. Bu olay Mehmet Reşit Paşa, gibi tecrübeli bir devlet adamının da yanılabilirliğini göstermektedir. Aynı Mehmet Reşit Paşa, Araç kazası kaymakamı Hilmi Efendi'yi uygunsuz davranışlarının duyulması nedeniyle “*makamının haysiyetine uygun davranması*” için uyarmıştır. Benzer bir uyarı ilk belediye reisliği yıllarına ait iddialar bulunan Mehmet Sabri Efendi'ye de yapılabilirdi. Bununla birlikte çalışkan ve gayretli bir memur olarak nitelendirilen Devrekâni nahiyesi müdürü Sami Efendi'nin de harp vergileri üzerinden suiistimalde bulunması da dikkat çekicidir.

Netice itibariyle bu raporun farklı kaynaklardaki bilgilerle karşılaştırılması bir belgede yazılan her satırın doğru olmayabileceğini, yanlış gözlem ve tespitlerde de bulunulabileceğini ve değişen şartların insanların ve olayların değişmesine de etki edebileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâbîâlî Evrak Odası (BEO.) 3838/287807.

Dâhiliye Nezâreti Belgeleri, Dâhiliye Nezâreti Mektûbi Kalemî (DH. MKT.) 1158/13.

- Dâhiliye Nezâreti, Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri* (DH. SAİD. d.), 112/297.
Dâhiliye Nezâreti, İdari Kısım Belgeleri (DH. İD), 80/23, 185-2/14, 174/24, 218-2/31.
Dâhiliye Nezâreti, Mebânî-i Emûriye-Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı (DH. MB. HPS.) 44/20, 49/11, 23/6, 155/22.
Dâhiliye Nezâreti, Mebânî-i Emûriye-Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik Evrakı (DH. MB. HPS. M.) 10/27.
Dâhiliye Nezâreti, Şifre Evrakı (DH. ŞFR.) 55A/90.
Dâhiliye Nezâreti, Umûr-ı Mahallîye-i Vilayât Müdüriyeti Belgeleri (DH. UMVM.) 133/16.
Dâhiliye Nezâreti, Tesri-i Muamelat ve İslabat Komisyonu Belgeleri (DH. TMİK. S.) 49/63.
Dâhiliye Nezâreti, Hukuk Kısmı Belgeleri (DH. H.) 43/23.
Dâhiliye Nezâreti, Mubaberat-ı Umumîye İdaresi Belgeleri (DH. MUİ.) 90/22.
Dâhiliye Nezâreti, Hukuk Müşavirliği Belgeleri (DH. HMS.) 25/86.
İrade Dâhiliye (İ.DH.) 1516/44.
Maarif Nezâreti, Mektûbî Kalemî Belgeleri (MF. MKT.) 1195/2.
Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD.) 1697/23, 1697/8.

Gazete

Köröğlü, Nu. 313, Nu. 329, Nu. 330, Nu. 360.

Sürelî Yayın

Dâhiliye Nezâreti, Umur-ı Mahallîye-i Vilayât Mecmua-ı Seneviyesi, C. II, Dersaadet, 1330.

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

- ÇANKAYA Ali (1968-1969) *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* (Mülkiye Şeref Kitabı), C. III, Ankara.
- ESKİ Mustafa (2000) *Kastamonu Valileri 1838-2000*, Ankara.
- GEMİCİ Filiz - ŞAHİN Enis (2007) Millî Mücadele'de Bir Vali: Sivas Valisi Mehmet Reşit Paşa (1868-1924), *Akademik İncelemeler*, C. 2, S. 2, ss. 1-25.
- KOC AOĞLU Burak (2011), *İl Genel Meclis Tutanaklarına Göre 1913-1914 Yıllarında Kastamonu*, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Mehmet Serhat Yılmaz, Kastamonu.
- MADEN Fahri (2018) *Kastamonu'da Eşkıyalık*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

PAKALIN Mehmet Zeki (1993) *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

SEZEN Tahir (2017) *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Ankara.

YILMAZ Mehmet Serhat (2008) *II. Meşrutiyet Devri Kastamonu Basın Tarihi (1908-1918)*, Berikan Yayınları, Ankara.